

สถิติสัมปชัญญูกถา

พระนิพนธ์ของ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานบรรจุอัฐิบรรพบุรุษและ

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์

(ทอง จันทรางศุ)

วัดตำหนักใต้ จังหวัดนนทบุรี

วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐

294.304

ว151สส

๕1 8386

ลตีสัมปชัญญกถา

พระนิพนธ์ของ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานบรรจุอัฐิบรรพบุรุษและ

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์

(ทอง จันทรางศุ)

ณ วัดตำหนักใต้ จังหวัดนนทบุรี

วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐

คำนำ

การทำบุญกุศลบรรจุอุฐีครั้งนี้ คือ

๑. อุฐีคุณย่าแดง (นางสาวแดง)
๒. อุฐีคุณย่าเหนียว บัดตพงศ์
๓. อุฐีคุณพ่อเหม จันทรางศุ
๔. อุฐีคุณแม่เอม จันทรางศุ
๕. อุฐีนางอนุรัถย์ภูเบศร์ (พิงค์ จันทรางศุ)
๖. อุฐีพระภูเบศร์บริบาล (หงษ์ จันทรางศุ)
๗. อุฐีพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง
จันทรางศุ)

คุณย่าแดงและคุณย่าเหนียว

คุณย่าแดง (นางสาวแดง) เป็นพี่สาวของคุณย่า
เหนียว ท่านมิได้สมรส และในสมัยนั้นยังไม่มี
นามสกุล

คุณย่าเหนียว เป็นคุณย่าบังเกิดเกล้าของข้าพเจ้า

คุณย่าทั้งสองนี้ท่านรักกันมาก และท่านสิ้นชีวิตแต่
 ครั้งข้าพเจ้ายังไม่เกิด มรดกของท่านทั้งสองก็คือ
 ที่ดินที่ข้าพเจ้าอยู่เดี๋ยวนี้ ท่านรวมยกให้ นายฮกกี
 บัตตพงศ์ (บิดาของข้าพเจ้า) แต่เพียงผู้เดียว

คุณพ่อเหมและคุณแม่เอม จันทรางศุ ท่านเป็น
 บิดามารดาของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง
 จันทรางศุ) สามีน้องข้าพเจ้า

นางอนุรักษ์ภูเบศร์ ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว ตั้งแต่
 หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ยังไม่ได้มีบรรดาศักดิ์เป็นพระ
 และ พระยา

พระภูเบศร์บริบาล (หงษ์ จันทรางศุ) ท่าน
 เป็นพี่ชายของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ และมี
 อุปการะแก่พระยาสุนทรเทพมาก เปรียบด้วยบิดา
 ท่านสิ้นชีวิตไปประมาณ ๓๐ ปีแล้ว

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ)
 เกิดปีมะโรง พ. ศ. ๒๔๒๓ มรณะเมื่อปีมะแม
 วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ. ศ. ๒๔๗๔ นับแต่วันที่ท่าน

มรณะมาถึงวันน^{ที่} ๒๓ ตุลาคม พ. ศ. ๒๕๑๐ ครอบ
สามารถ คือ ๓๖ ปีเต็ม

ข้าพเจ้ามาคิดถึงตัวเอง ขณะนี้อายุล่วงเข้ามา
๗๕ ปีแล้ว การเก็บอัฐไว้ที่บ้าน รู้สึกว่าจะล่วงสมัย
แล้ว ข้าจะเป็นภาระสำหรับคนที่จะรักษา ข้าพเจ้า
ได้คิดหาที่บรรจุมา ๓ ปีเศษแล้ว ยังไม่เป็นที่พอใจ
ครั้นเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๕๑๐ ตรงกับ
วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีมะแม น บังเอิญ
ได้พบวัดตำหนักใต้ จังหวัดนนทบุรี เป็นที่พอใจจึง
ได้เริ่มดำเนินการ พอรุ่งขึ้นวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๕๑๐ ลูกหญิงของข้าพเจ้าไปรับหนังสือธรรมะที่
ไปทำปกใหม่ ที่โรงพิมพ์หามกุฏ ฯ บังเอิญ
กระดาษที่เขาห่อหนังสือมาให้ นั้น เป็นกระดาษที่
เขาพิมพ์เรื่อง สติสัมปชัญญกถา พอข้าพเจ้าเห็น
จึงให้หลานตัดเรียงหน้ามาอ่านให้ฟัง พอตั้งใจ
ความตามสติสัมปชัญญกถา ไม่ทราบว่าเป็นของท่าน
ผู้ใดพิมพ์ไว้ ฉะนั้นในงานนี้ ขอถือโอกาสพิมพ์เป็น

ธรรมทาน ท่านผู้ใดเป็นเจ้าของได้โปรดกรุณาให้
อภัยและอนุโมทนาด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง ข้าพเจ้า
ขอขอบพระคุณมาพร้อมนี้ด้วย

ที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมกราบนมัสการบูชา
พระคุณพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก กรรมใด
ที่เป็นกุศลทั้งนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศถวายทำบรรพบุรุษ
ทุกท่าน และพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง
จันทรางศุ) จงพลันได้รับอานิสงส์ทุกท่าน ขอสรรพ
สัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงได้รับอานิสงส์ที่ข้าพ-
เจ้าได้กระทำแล้ว และอนุโมทนาด้วย เทอญ.

แม่ สุนทรเทพกิจจารักษ์

๕๕
เมื่อเป็นพระยาสุนทรเทพกิจจักษ์

05/03/256๕

เมือเป็นพระภิรมยบุรุษ

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์

05/03/2566 ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

ประวัติสังเขป

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) เกิดที่ตำบลบ้านปรก ปากคลองแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๒๓ บิดาชื่อนายเหม มารดาชื่อนางเอม (สม้ย่นันนามสกุลยังไม่ มี นายทองได้รับพระราชนามนามสกุลว่า “จันทรางศุ” เมื่อ ๑๑ เมษายน พ. ศ. ๒๔๕๑ ในขณะที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระภริมย์บุรีรัฐ)

นายเหม นางเอม มีบุตรชายหญิงรวม ๕ คน คือ

๑. บุตรชายชื่อนัน (ถึงแก่กรรมเมื่อยังเยาว์วัย)

๒. บุตรหญิงชื่อนวม

๓. บุตรชายชื่อนงษ์ ต่อมาเป็นพระภุเบศร์-

บริบาล รับราชการเป็นปลัดกรมในสมเด็จพระเจ้าฟ้า

กรมพระยาภาณุพันธุฯ

๔. บุตรหญิงชื่อ เนียม

๕. บุตรชายชื่อ ทอง

เมื่อเด็กชายทองอายุได้ ๑๕ เดือนเศษ ยังมีได้
หย่านม มารดาก็ถึงแก่กรรม บิดาคองขอมเพื่อน
บ้านให้จนกระทั่งรับประทานข้าวได้ ส่วนเด็กชายหงษ์
นั้นโตพอสมควรแล้วจึงส่งเข้ากรุงเทพ ฯ เป็นข้าราชการ-
บริพารในกรมสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวร-
เดชที่วังบูรพาภิรมย์

นายเหม มีอาชีพทางจรหนังสือสำหรับพระ
เทศน์ ได้เป็นอาจารย์คนแรกของเด็กชายทองบุตร
ชาย ได้อบรมจนอ่านออกเขียนได้แล้วก็ส่งเข้าวัด
เป็นศิษย์พระ และต่อมาก็ได้เข้าเรียนภาษาบาลีที่วัด
มกุฏ ฯ และวัดเทพศิรินทร์ ได้บวชเป็นสามเณร
พออายุได้ ๑๖ ปีสามเณรทองก็สอบเปรียญได้ ป.ธ. ๓
สมัยนั้น ม.จ. พร้อม ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัด
เทพศิรินทร์ ท่านจะลาสิกขาบท ท่านชวนสามเณร
ทองไปอยู่ด้วยที่วังสราญวัลย์ สามเณรทองขอโอกาส

ไปคิดดูก่อน ซึ่งในที่สุดก็มาคิดตามตัวเองว่าเราจะอยู่
เป็นพระได้ตลอดไปหรือไม่ ใจหนึ่งก็ตอบว่าไม่
ตลอด จึงได้คิดว่าควรสึกออกไปหาความรู้ดีกว่า
เมื่อตัดสินใจแล้วก็ไปทูลท่านว่าจะตามท่านไป

นายทอง มาอยู่รับใช้ท่านเกือบ ๒ ปี ท่านจึงถาม
ว่าต้องการจะเรียนวิชาอะไร ใจจริงของนายทองนั้น
ใคร่จะเรียนวิชากฎหมาย แต่มาคิดกับตัวเองว่าเรา
ต้องพึ่งท่าน ถ้าจะเรียนกฎหมายนั้นก็ต้องสิ้นเปลือง
มาก ควรจะเลือกเรียนการปกครองซึ่งไม่สิ้นเปลือง
มากนัก จึงทูลท่านว่าจะขอเรียนวิชาปกครองเพื่อจะ
ได้เข้ารับราชการทางกระทรวงมหาดไทย ท่านก็จัด
การให้เข้าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

นายทอง ได้เรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงจน
สำเร็จ และได้เริ่มออกปฏิบัติราชการเมื่ออายุได้
๒๒ ปี และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ก้าวหน้า
ในราชการเรื่อยมา ดังต่อไปนี้ :-

ช

เป็นขุนอนุรักษ์ภูเบศร์

เป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์

เป็นพระภิรมย์บุรีรัฐ

เป็นพระยาพิไชยสุนทร เมื่อ ๘ ก. ย. ๒๔๕๘

เป็นพระยาสุนทรภานุรักษ์ เมื่อ ๑๘ ก. ค. ๒๔๖๑

เป็นพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ เมื่อ ๒ พ. ค.

๒๔๖๒

เมื่ออายุได้ ๒๓ ปี ระหว่างที่เป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ ได้แต่งงานกับนางสาวพิงค์ มีบุตรชายและบุตรหญิง ๒ คน คือ

๑. นายไพฑูรย์ จันทรางศุ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๒. นางคำพันธ์

หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ มีชีวิตสมรสได้ ๕ ปี นางอนุรักษ์ภูเบศร์ ก็ถึงแก่กรรม

นายทอง จันทรางศุ ได้แต่งงานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ. ศ. ๒๔๕๘ ขณะที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิไชยสุนทร กับ คุณหญิงแมน (บัดตพวงศ์) มีบุตร ชาย ๓

คนและบุตรสาว ๓ คน คือ

๑. ดร. สิริลักษณ์ จันทรางศุ
๒. นางมาศ ศรีวราบุธ
๓. นางสุมน อิงคนินันท์
๔. นาวาโท แพทย์หญิงสุมาน จันทรางศุ
๕. นายสุขุม จันทรางศุ
๖. นาวาตรี ธัชทอง จันทรางศุ

สติสัมปชัญญกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ภาสิตมิตํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา
อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธเชน สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ
วิหเรยฺย สมฺปชาโน อํ โว อมฺหากํ อนฺุสาสนํติ.

บัดนี้ จักวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในสติ-
สัมปชัญญกถา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ดัง
ต่อไปนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระศาสดา ทรง
พระกรุณาแสวงหาประโยชน์ แก่สรรพสัตว์อยู่เป็น
นิตย์ เมื่อมีโอกาส ก็ทรงชักนำให้ประกอบกิจ
อันให้เกิดผลดีงามแก่ตนแก่ท่านตามสมัย. จัก
วิสัชนาเฉพาะข้อที่ตรัสสอนในยามต้องวิปโยค คือ
ถูกพรากจากท่านเป็นครั้งแรก ด้วยอำนาจมรณะมาตัด
รอน. ในเวลาเช่นนั้น พระองค์ตรัสสอนให้กำหนด

รู้ธรรมชาติของสังขารว่าเป็นเช่นไรแล้วแลปฏิบัติให้
สมควรแก่เวลา. อันมรณะเป็นธรรมชาติของสังขาร
ที่เป็นสภาพอันเกิดแต่เหตุ สิ่งใดมีความเกิดเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา. เหตุอัน
แต่งสังขารขึ้นนั้น มีกำลังเป็นไปชั่วคราว เมื่อเหตุ
สิ้น สังขารก็ต้องสิ้นตามกัน เช่นกับเครื่องยนต์อัน
เดินด้วยกำลังไอน้ำ หรือด้วยกำลังไฟฟ้า ย่อมมี
เวลาหยุดเมื่อหมดกำลังลง. เมื่อเป็นเช่นนั้นความ
วิปโยคก็ต้องพรากจากกัน จึงเป็นธรรมชาติของ
สังขารจำมีในคราวหนึ่งไม่เร็วก็ช้า และไม่เป็นที่
ตามปรารถนาของบุคคล ผู้จะเลือกได้อย่างใจ ย่อม
เป็นไปตามเหตุนั่นเอง. เมื่อความวิปโยคด้วยอำนาจ
มรณะมีมาถึงแล้ว ย่อมไม่มีทางแก้ให้กันได้. บุคคล
ผู้ถูกวิปโยคเหลืออยู่ภายหลัง จะเสียใจทุกข์โศก
อย่างไร ก็เป็นเพราะอำนาจเสียดายความสัมประโยค
คือความพร้อมมูลกันในภายหลังนั่นเอง. แต่ข้อนั้น
ก็เป็นธรรมชาติของสามัญชนทั่วไป ยากที่ผู้หนึ่งผู้ใด

จะหัก เว้นไว้แต่คนใจแข็งมีสติกำกับอยู่. แต่ความ
 อาลัยถึงท่านผู้จากไปนั้นอาจทำให้เกิดโทษก็มีให้เกิด
 คุณก็มี. เมื่อมาปรารภถึงท่าน แต่น้อมจิตคิดเห็น
 เป็นไม่คิดไปในคนนั้น ๆ แล้ว เกิดปฏิกะคือความ
 กระทบกระทั้งแห่งจิตชั้น อันเป็นเหตุแตกสามัคคี
 ความอาลัยถึงด้วยอาการเช่นนั้น อาจทำให้เกิดโทษ.
 เมื่อปรารภถึงท่านแลน้อมจิตคิดปลุกเมตตาในคน
 นั้น ๆ ขน อันเป็นเหตุผูกสามัคคี ความอาลัยถึงด้วย
 อาการเช่นนั้นอาจทำให้เกิดคุณ. สมเด็จพระบรมโลก-
 นาถเจ้า จะทรงประกอบบริษัทธิไว้ปฏิบัติทาอันให้เกิด
 วิบุลผล จึงตรัสสอนให้บำเพ็ญทักษิณานุประทานอุทิศ
 ส่วนกุศลไปถึง. เมื่อมาปรารภถึงท่านผู้จากไปนั้น
 ด้วยความอาลัยแล้วแลคิดว่าจะบริจาคทานเป็นการ
 ฉลองพระคุณ ความคิดนั้นจัดว่าเป็นกตัญญูตา คือ
 ความรู้พระคุณท่าน ความนึกถึงท่านด้วยอารมณ์ที่ดี
 เป็นเหมือนได้อยู่ในที่ใกล้ได้แลเห็นท่าน ความบริ-
 จาคนั้นจัดว่าเป็นกตเวทิตา คือความฉลองพระคุณ

ท่าน ความประพฤติกการที่เป็นประโยชน์และผู้
อื่น เป็นเหมือนได้ปรนนิบัติท่านด้วยตน เมื่อบำเพ็ญ
กุศลปรารถนาที่รักที่นับถือเช่นนั้น อันเป็นเขต
เจตนาข้อมแรงกล้า เมื่อปรารถน่อมเกิดความตั้งใจ
จัดเป็นบุรพเจตนา คือความดำริก่อนแต่บริจาค เมื่อ
เวลาบริจาคข้อมเกิดความตั้งใจ จัดเป็นมัญจนเจตนา
คือความดำริในเวลาบริจาค ครั้นเสร็จแล้วเกิดความ
อิมใจ ว่าได้ฉลองพระคุณท่าน จัดเป็นอปราปร-
เจตนา คือความดำริภายหลังบริจาค เมื่อเจตนาใน
สามกาลแรงกล้าเช่นนั้น ทักษิณานุประทานที่บำเพ็ญ
ข้อมมีผลไพบูลย์ ทั้งได้เกอกุลแก่ปฎิคาหก คือผู้
ได้รับ เป็นส่วนให้เกิดปรัตถประโยชน์ เป็นกิจ
ปราศจากโทษควรบำเพ็ญโดยกาล ตามพระบรม
พุทโธวาทที่ประทานไว้นั้น ในฝ่ายภิกษุบริษัทพระ-
องค์ตรัสสอนไว้โดยใจความว่า เมื่อปรารถถึงญาติ
สาโลหิตผู้ละโลกไปแล้ว ก็พึงบำเพ็ญศีล สมาธิ
บุญญา สามสิกขาให้บริบูรณ์ ตั้งจิตเพิ่มพูนहितสุข

ให้แก่เขา. แม้อัตถุศาสตร์มาปฏิบัติอนุโลมตามอนุสาสนี
ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตั้งนั้น รู้จักผ่อนผัน
พอสมควรแก่ภูมิของตน ย่อมให้สำเร็จผลได้ด้วยกัน.
เพราะเหตุนี้ เมื่อมาปรารภถึงท่านผู้จากไป ควร
ตั้งตนไว้ในธัมมานุธัมมปฏิบัติ. จักวิเศษนาเฉพาะ
ในสติสัมปชัญญะพอเป็นอุทาหรณ์.

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนไว้ว่า สโต
ภิกขเว ภิกขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน อหิ โว อมหากิ
อนุสาสนี ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้
ระลึกได้ เป็นผู้รู้ตัวอยู่ทุกเมื่อ นับเป็นคำเราสอนท่าน
ทั้งหลาย. ความเป็นผู้ระลึกได้ ชื่อว่าสติ ความเป็นผู้
รู้ตัว ชื่อว่าสัมปชัญญะ สตินั้นเป็นไปในกิจทั้งนี้
เมื่อจะสำเร็จอริยาบถ เดิน ขึ้น นั่ง นอน ให้ระลึก
ไว้ก่อนว่าตนจะสำเร็จอริยาบถนั้น ๆ ไม่ลืมตัวทำ
ผลุนผลันไป. บุคคลลุกขึ้นหน้ามีศหรือโดนอะไร
จะเดินก็หกล้ม ดังนั้นเป็นต้นเพราะขาดสติ. อีกอย่าง
หนึ่ง เป็นไปในกิริยาที่ทำ กิริยาที่พูด กิริยาที่คิด.

เมื่อจะทำกิจการอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี เมื่อจะพูด
 อย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี เมื่อจะคิดอย่างหนึ่งอย่างใด
 ก็ดีให้นึกได้ก่อนแล้วจึงทำ จึงพูด จึงคิด. บุคคล
 ทำพลาด พูดพลาด คิดพลาด ก็เพราะขาดสติ. อีก
 อย่างหนึ่ง เป็นไปในกิริยาที่จำการใดที่ได้ทำไว้แล้ว
 วาจาใดที่ได้พูดไว้แล้ว แม้ล่วงกาลนาน ให้นึกถึง
 การนั้น วาจา นั้นได้ไม่ลืมเสีย. บุคคลผู้ทำแล้ว
 พูดแล้วลืมเสีย ไม่อาจนำมาเทียบกับการที่จะทำ
 และวาจาที่จะพูดต่อไป เพื่อหลีกเลี่ยงความเสียและ
 เป็นไปในความดีเช่นนั้น ก็เพราะขาดสติ

สัมปชัญญะนั้นเป็นไปในกิจอันเดียวกับสติแต่
 โดยกาลต่างกัน. สตินั้นให้นึกได้เมื่อทำ เมื่อพูด
 เมื่อคิด สัมปชัญญะนั้นให้รู้ตัวในเวลากำลังทำกำลัง
 พูด กำลังคิด. บุคคลผู้เดินไปโดนคนหรือของ
 ยื่นไม่ตรง ทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ยังไม่อยู่
 จำไม่ได้ เช่นนี้เพราะขาดสัมปชัญญะ. สติและ
 สัมปชัญญะนี้เป็นประโยชน์แก่ชนทุกจำพวกไป แม้

พระสารีบุตรเถรเจ้า ก็ได้กล่าวไว้ว่า เทว ฐมา พหุการา สติ จ สมุชฌณณจ ธรรม ๒ ประการ มีอุปการมาก คือสติและสัมปชัญญะ. ใจอันหาสติสัมปชัญญะควบคุมมิได้ ย่อมเล่นไปในอารมณ์ต่าง ๆ สุดแต่จะใคร่ ไม่มียังเลือกกว่าอย่างใดควร ส่วนใจอันได้สติสัมปชัญญะเข้ากำกับ ย่อมรู้จักเพื่อจะยังและเลือกแต่ส่วนดี เปรียบเหมือนรถหาสารดีมิได้ ม้าพาวิ่งไปตามลำพัง ย่อมเล่นไม่ตรง โคนนั้นโคนนี้ไปตามทาง ทำความเสียหายให้แก่ตนบ้าง แก่คนอื่นบ้างไม่มีดี ส่วนรถมีสารดีผู้ฉลาดกำกับ ย่อมเดินตรงไม่เสียระเบียบ แล่นโดยเรียบร้อยไม่ทำอันตรายให้แก่ใคร ยังประโยชน์แห่งการใช้รถให้สำเร็จเป็นอันดี อุปมาข้อนั้นฉันใด ความเป็นไปของบุคคลก็ฉันนั้น บุคคลผู้มีใจหาสติสัมปชัญญะควบคุมมิได้ ย่อมประพฤติกายวาจาผิด ๆ พลาด ๆ ทำความเสียหายให้เกิดแก่ตนและผู้อื่น ฝ่ายบุคคลผู้มีใจอันเป็นสติสัมปชัญญะเข้ากำกับ ย่อมประพฤติ

กายวาจาในทางที่ถูก นำความดีให้เกิดขึ้นเป็นผล.
 สติสัมปชัญญะ เป็นอุปการะแก่ชนทุกจำพวกฉะนั้น.
 บุคคลผู้หวังความดีความงามแก่ตน ควรเป็นคนมี
 สติสัมปชัญญะ แม้มีก็จะพลั้งเผลอ หมั่นอบรมเข้า
 ถึงกิจนั้น. เมื่อจะสำเร็จอริยาบถจะทำอะไรจะคิดควร
 นึกก่อนว่า ตนจะทำกิจนั้น ๆ เมื่อทำก็พิจารณาว่าตน
 ทำอย่างนั้น ๆ ครั้นคุ้นเข้า สติสัมปชัญญะก็จะค่อย
 มั่น และทางที่จะใช้สติสัมปชัญญะนั้น มีหลายอย่าง
 จักวิเสชาพอเป็นทางสันนิษฐาน.

สติสัมปชัญญะนั้น ควรให้เป็นไปในธรรม ๓
 ประการ คือ อปฺปมาท อตฺตสัมมาปณฺธิและสามัคคี.
 อปฺปมาทนั้น คือธรรมเป็นข้ำศึกแก่ประมาท โดย
 พหฺยัญชนะ ใต้แก่ความไม่มัวเมา เช่นในลาภยศสรร
 เสริญสุขและในวัย ในความไม่มีโรค ในชีวิต โดย
 อรรถ ใต้แก่ความไม่อยู่ปราศจากสติ ความไม่
 เล่นเล่น. อปฺปมาทนั้น เป็นอุปการะใหญ่ในกิจการ
 ทั้งคฤๅโลกคฤๅธรรม. คนผู้ประมาทไม่นำพาในอัน

รักษาร่างกาย ถือว่ายังผาสุกสบาย ไม่ระวังโรคอัน
 จะเกิดขึ้นตอนชีวิต หรือปล่อยให้เกิดขึ้นแล้วก็ไม่
 คิดรักษาเสียแต่ต้นมือ ผลก็คืออายุสั้นไม่เป็นไปถึง
 ไหน แม้ยังมีชีวิต ก็ไม่มีสุขสำราญไม่อาจประกอบ
 กิจการอย่างคนอยู่ดี. ฝ่ายคนไม่มีความประมาทเอา
 ใจใส่ระวังรักษาร่างกาย ก็จะมี ความสบายห่างจาก
 โรค อาจรักษาชีวิตให้เป็นผู้สุขอยู่นาน. อีกประ-
 การหนึ่ง คนผู้ประมาท ไม่รู้จักประหยัดทรัพย์จับ
 จ่ายสุรุ่ยสุร่ายไม่รู้พอดี โภคทรัพย์อันมีอยู่ ก็จะ
 หมดไป ที่หาได้ก็ไม่พอใช้ ผลก็คือไม่พ้นจากความ
 ลำบากเพราะขาดทรัพย์. ฝ่ายผู้ไม่ประมาท รู้จักจับ
 จ่ายเทียบรายได้รายเสีย ผ่อนปรนใช้สอย ถือ
 ประโยชน์แห่งโภคทรัพย์แต่ไม่ยากจน. อีกประการ
 หนึ่ง คนผู้ประกอบการงาน ประมาทแล้ว การ
 งานย่อมเสื่อมเสีย ไม่ประมาทแล้ว การงานย่อม
 สำเร็จ. ความไม่ประมาทเป็นอุปการแก่กิจการใน
 คติโลกดั่งวิเศษขึ้นมา.

ส่วนเป็นอุปการในคดีธรรมนั้น เป็นเหตุเกิด
 และเจริญกุศลขั้นสูง ทั้งที่เป็นโลกีย์และโลกุตร.
 บุคคลจะบำเพ็ญกุศลให้ถาวร ตั้งแต่ต้นแต่บริจาทาน
 รักราศีล เจริญภาวนา ตลอดถึงจะสำเร็จมรรคผล
 ต้องอาศัยความไม่ประมาทเป็นที่ตั้ง เหมือนตั้งบุคคล
 จะก่อตึกจำต้องทำรากให้แข็งแรง มีแรงพอจะรับน้ำหนัก
 ตึกนั้นจึงจะมั่นคง. คนผู้ยังประมาทละเลิงหลง
 ถึงจะบำเพ็ญกุศลบ้าง ก็มักจะปรารถนาเป็นใหญ่
 จะให้เขาสรรเสริญบ้าง มักปรารถนาโลกเป็นใหญ่เกรง
 เขาเหนียวบ้าง ต่อไม่ประมาท จึงจะปรารถนธรรม
 เป็นใหญ่ บำเพ็ญด้วยความนิมิตในธรรมว่าเป็นคน
 ดี. สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละความมัวเมา
 ในกามสุขเสียได้ พิจารณาเห็นคนผู้มัวเมา ว่าเกิดมา
 แล้วยก็ตายไปเปล่า มิได้แสวงหาความรู้อันจะให้เกิด
 ประโยชน์แก่กัน พระองค์จึงเสด็จออกบรรพชา
 บำเพ็ญเพียร จนได้ตรัสรู้แล้วเทศนาโปรดประชาชน
 ให้ได้บรรลุประโยชน์นั้น ๆ ตามสมควร. ส่วนพระ-

สาวกได้ฟังธรรมของพระศาสดา หยั่งรู้ความเป็นไป
 ใดๆของสังขารแล้ว ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
 ปฏิบัติตามพระศาสดาตรัสสอน ก็ได้บรรลุมรรคผล
 เป็นพระอริยบุคคล ควรสักการบูชา. ความไม่ประ-
 มาทเป็นอุปการในคดีธรรมด้วยประการฉะนี้. ไม่
 วางใจในมรณะว่าจะมาถึงเมื่อไร รับผิดชอบที่ควร
 ทำในฝ่ายคดีโลกให้สำเร็จไว้ก็ดี รับผิดชอบที่ควร
 กายวาจาใจในฝ่ายคดีธรรมก็ดี เช่นนั้นเป็นอาการแห่ง
 ความไม่ประมาทอย่างหนึ่ง. ปราศถึงมรณะแล้วใจ
 อ่อนเพลียไม่อาจทำอะไร เพื่อยังชีวิตไม่ให้เป็นอย่าง
 เสี่ยงเปล่า ได้แต่คอยเฝ้ารอ ถ้าตายเช่นนั้นไม่จัดเป็น
 อาการแห่งอปปมาท. สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้า
 เมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ได้ประทานปัจฉิม-
 พุทธโอวาทไว้ว่า หนุททานิ ภิกขเว อามนุตยามิ
 โย วชรฺมา สงฺขารา อปปมาเทน สมฺปาเทถ ความ
 ว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเตือนท่านทั้งหลาย สังขาร
 มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลาย จงทำ

ประโยชน์ตนและผู้อื่นให้บริบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาทเถิด. สติสัมปชัญญะควรให้เป็นไปในอัมปมาท
ตั้งน.

อรรถสัมมาปณินั้น ได้แก่ความตั้งตนไว้ชอบ. อันคนเกิดมาในโลกนี้ก็ถือว่าต้องเที่ยวอยู่ใน วัฏฏ-
สงสาร จำจะต้องประพฤติดตนให้เหมาะแก่ภูมิของตน
เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงพ้นข้อขัดข้อง และนำชีวิตไปสะดวก
ไม่เช่นนั้น ชีวิตก็จะไม่มีสุขเป็นผล เหมือนคนไป
เรื่อน้อย จำต้องคอยพายวาคักัด เพื่อเรือจะได้เดิน
สะดวกฉะนั้น และทางที่จะตั้งตนไว้ชอบนั้น พึง
สันนิษฐานเห็นในกิจ ๔ ประการ คือคอยระวังไม่ทำ
ความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งยังไม่เคยทำ ละ
ความชั่วที่เคยทำไว้นั้นเสีย ความดีอย่างใดยังไม่เคย
ทำก็สนใจทำ ความดีที่ทำไว้แล้วรักษาให้มั่นคงไม่
ให้เสื่อม มีแต่จะทวีขึ้น ทุจริต ความประพฤติมิชอบ
ส่วนกาย ๓ ประการ คือสังผลาญชีวิต และทำร้าย
ผู้อื่น ๑ กระทำโจรกรรม ถือเอาของผู้อื่น ๑ ประ-

พุทธิผลในกาม ๑ ส่วนวาจา ๔ ประการ พุทธิเจี ๑
 พุทธิยุงให้เขนแตกจากกัน ๑ พุทธิเสียดแทงผู้อื่น ๑
 พุทธิเพื่อเจ้อ ๑ ส่วนใจ ๓ ประการ พังเล้งอยาก
 ใต้ของผู้อื่นด้วยควมโลภ ๑ พยาบาทองเวร ๑
 มิฉนาทิฉฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม ๑ เป็นควมเสี่ย
 หายแก่ผู้ประพฤติ ยังไม่เคยทำ พังระวังไม่ทำ เคย
 ทำมาแล้วพังดเสี่ย. สุจริตควมประพฤติชอบ ตรง
 กันข้ามต่อทุจริต ส่วนกายช่วยชวนขวยบ้องกัน
 รักษาชีวิตผู้อื่น ๑ แม่เพื่อเจ้องานของตนให้แก่
 เขา ๑ สันโคษในกาม ๑ ส่วนวาจารักษาสัตย์ ๑
 สมานคนในสามัคคี ๑ พุทธิอ่อนหวาน ๑ พุทธิมีหลัก
 ฐาน ๑ ส่วนใจมีสันโคษด้วยของตน ๑ เมตตา ๑
 สัมมาทิฉฐิ เห็นถูกคลองธรรม ๑ เป็นควมดีควม
 งามแก่ผู้ประพฤติยังไม่เคยทำ ควรจะสนใจทำ เคย
 ทำแล้วควรรักษาให้มั่นคง ประพฤติเช่นนี้ ชื่อว่า
 ตั้งตนไว้ชอบ. อีกประการหนึ่ง หลีกเสี่ยจากอกติ ๔
 ประการ ไม่ประพฤติลำเอียงให้ผิดธรรม ด้วยอำนาจ

ความรักใคร่เห็นแก่กันก็ดี ด้วยอำนาจความเกลียดชังก็ดี ด้วยอำนาจหลงไม่รู้เท่าถึงการณ์ก็ดี ด้วยอำนาจกลัวเกรงหรือเกรงใจก็ดี เช่นนกชอว์ ตังตนไว้ชอบ. อีกประการหนึ่ง วางตนให้เหมาะแก่ความเป็นของตน เป็นผู้ใหญ่ ก็ประพฤติให้เป็นหลักฐาน มีเมตตาอารีในผู้น้อย เป็นคนเสมอกันก็ประพฤติตามนั้นมิตร ซอตรงและเพื่อนแก่เขา เป็นผู้ยากก็ประพฤติอ่อนน้อมเออเพื่อแก่ท่านผู้ใหญ่ เช่นนกชอว์ ตังตนไว้ชอบ. บุคคลมีความรุ่งเรืองมากมาแล้วแต่กลับตกอับ ก็เพราะตั้งตนไม่ชอบ ฝ่ายบุคคลอัปภาควมาแต่เต็มแล้ว แต่กลับจำรุญ ก็เพราะตั้งตนไว้ชอบ. สติสัมปชัญญะพึงให้ขึ้นไปในอัตตสัมมาปณิธิฉะนั้น.

สามัคคีนัน คือความพร้อมเพรียงกัน เป็นกำลังใหญ่ในอันรักษาหมู่ให้ตั้งอยู่ด้วยดี ขอนพึงเห็นแม่ในของที่หาวิญญาณมิได้ เช่น ด้ายแต่ถ้าพึงเส้นเดียว ดึงขาดง่าย หลายเส้นควบกัน กำลังก็มันเข้า ดึงไม่

ขาด ต้องใช้มีดจึงอาจตัดได้ และในร่างกายอัน
 อวัยวะทั้งหลายต่างมีหน้าที่บริหารร่างกาย เช่นปอด
 อันสูบอากาศเข้าไปปรงโลหิต หัวใจฉีดโลหิตที่
 ปรงแล้วไปตามอวัยวะ กระเพาะอาหารละลายของที่
 บริโภคเข้าไปเป็นโลหิตเลี้ยงร่างกาย ถ้าไส้ถ่ายกาก
 ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกมา ไตถ่ายของเสียออกจากโลหิต
 เป็นต้น ถ้าอวัยวะเหล่านี้เป็นไปพร้อมเพรียงกัน
 ร่างกายย่อมมีผลสุก ถ้าเป็นไปแก่งแย่งไม่ปรักปรำ
 กันทำหน้าที่ ร่างกายก็มีเจ็บไข้ไม่สบาย แมลงฝัง
 แมตัวเล็กรวมเข้าเป็นฝูง อาจบ่อนกันอันตราย ซึ่ง
 จะเกิดขึ้นแก่ตน แม่คนก็ยังเกรงขามไม่อาจรื้อรัง
 ของมันได้ง่าย ๆ ปลวกรวมกันเข้ามากหลายยังอาจ
 ก่อรังอยู่ได้โตใหญ่ กำลังความสามัคคี มีในของ
 และสัตว์วิเศษฉลาดชนิดใด ในมนุษย์ก็มีฉนั้น คน
 ทั้งหลายที่รวมกันอยู่เป็นหมู่เหล่า ย่อมอาจกันความ
 เปลี่ยนแปลงแห่งความดีต่อกันอันตราย และได้ประ-
 โยชน์ทั้งหลายแปลกกว่าคนผู้เร่ร่อนกันอยู่ แต่จำ

ต้องมกิจที่จะต้องทำ เพื่อป้องกันรักษาทำนุบำรุงหมู่
 นั้นให้มั่นคง ตั้งอยู่ด้วยดี เช่นในตระกูลอันหนึ่ง
 ก็มีงานที่จะต้องทำ เพื่อบริหารเลี้ยงดูกัน เพื่อ
 ระวางยันตราย เพื่อบำรุงความสุขสบายและอื่น ๆ
 ตลอดถึงประเทศ ก็ต้องการเช่นเดียวกัน กิจเหล่านั้น
 เป็นหน้าที่ของคนผู้นั้นในหมู่จะพึงช่วยกันทำ แต่
 จำต้องมีหัวหน้าบัญชาการ เหมือนเรืออันพาคนโดย-
 สารไปในทางน้ำ ก็จำต้องมีนายเรือ คนถือท้าย
 ฉะนั้น ถ้าคนทั้งหลายพร้อมใจกันทำ กิจนั้น ๆ
 ย่อมสำเร็จเป็นประโยชน์ทั่วกันไป ถ้าแก่งแย่งกันเสีย
 กิจย่อมไม่สำเร็จ เสียประโยชน์ด้วยกันทั้งนั้น ความ
 ขอนับถิ์ตพึงเห็นอุทาหรณ์ในพวกเจ้าลิจฉวี ผู้ครอง
 แคว้นแคว้นวัชชี แต่เดิมมีความสามัคคี ช่วยกัน
 ปกครองบ้านเมือง พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จยาตรา
 พลไปตีเมือง เธอพร้อมใจกันต่อสู้โดยเข้มแข็ง พระ
 เจ้าอชาตศัตรูไม่อาจเอาชนะชำนะ ภายหลังแต่งอุบาย
 ยุให้แตกกันเสีย ก็ได้ชัยชนะโดยง่าย ฝ่ายทาง

ศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาก็คือรัศมีโทษาแห่งการ
 ทำให้แตกสามัคคี อย่างเบาคบใครไม่คิด อย่างหนัก
 ถึงอนันตริยกรรม ทรงชักนำในความพร้อมเพรียง
 เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะร่วมสามัคคี ถ้าต่าง
 มีประโยชน์ส่วนตนด้วยกันทั่วถึง ก็จะมีผู้เต็มใจ
 ทำตาม ถ้าได้บ้างเสียบ้าง ฝ่ายเสียเปรียบก็ยากที่จะ
 พึงยอม เว้นไว้แต่ผู้มีความเห็นลึกซึ้ง เหตุอัน สติ
 สัมปชัญญะจึงควรให้เป็นไปในสามัคคีคณะ

(พระนิพนธ์ส่วนที่เฉพาะบุคคลต้องตัดออกเหลือ
 ไว้แต่ที่เป็นสาธารณะ)

วิทยาลัย โรงเรียนพัฒนศึกษา กรุงเทพมหานคร
ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร โทร. ๘๑๓๒๒๐
กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๕

05/03/2566